

...Od vseh treh predstav je bilo najbolj zanimivo Pohujšanje v dolini šentflorjanski, predstava, ki izhaja iz ljudskega gledališča, napoln pravljica in povezujoča elemente ljudske satirične farse s sodobno grotesko. Pokazala je najgloblje vire slovenske dramatike in gledališča. — Poleg Staneta Severja, ki smo ga že omenili, se je v ubranem ansamblu odlikoval Polde Bibič v vlogi Petra, zlasti v plesni sceni pa je ne le njega in pobožne prebivalce doline — fascinirala — Mojca Ribičeva.«

Taki so fragmenti poljske kritike o slovenski književnosti. Nedvomno manjkajo tu misli in ocene tako pomembnih pisateljev in del, kot npr. Tavčarjeve Visoške kronike (Kronika rodu Khallanów), Toneta Seliškarja Bratovščine Sinjega galeba (Družyna błękitnej mewy); vedeti pa je treba, da sta ti dve deli izšli pri založbi Nasza Księgarnia, knjige te založbe pa imajo v primeri z izdajami pri Czytelniku ali pa pri PIW precej manj recenzij. Če se ozremo na ocene drugih del iz svetovne književnosti, potem lahko ugotovimo, da je ostra in nepopustljiva poljska kritika zelo visoko ocenila slovenska pripovedna dela, ki so bila prevedena v poljščino. Upajmo, da bodo vse tesnejši stiki in sodelovanje na literarnem polju vplivali na to, da bo poljski bralec tudi v bodoče spoznaval slovensko književnost in da jo bo poljska kritika mogla obdelati še globlje in bolj obširno.

Prevedel Frane Drolc

Zygmunt Stoberski

POEZIJA BOGOMILSKIH NAGROBNIKOV

ali

MAK DIZDAR

»Kot danes, ko je ta dežela polna internacionalnih brigad, je bilo tod pred petimi, šestimi, sedmimi stoletji prav tako vse polno tujcev. Čeprav je bil v Bosni sedež manihejskega antipapeža in patarenskih univerz, je še vedno ostala deviško neznana dežela. Na jasah spijo bogomilski sarkofagi, počrnili in karbonizirani od strel. Kakšna lilija in kakšen meč na kamnu, zlizanem od deževnice, govori o tem, da so tukaj živel rodovi po ilirskih jamah, po kolibah, po brlogih in veliko jih je bilo na tem kamenju, kjer so pomrli celi rodovi brezbožnikov z meči in ostrogami.«

Miroslav Krleža:

Izlet na mladinsko progo Brčko—Banovići (1952)

So pesniki, katerih ustvarjalnost vedno spremlja ljubezniva, mlačna podpora kritike, in so pesniki, ki so sposobni presenetiti svoje bralce prav tako, kot svoja prejšnja ustvarjalna obdobja. Med tiste pesnike, ki so sposobni presenetiti kritike, te konkretne bralce, je treba brez dvoma prišteti tudi sarajevskega pesnika Maka Dizdarja. Mogoče je pretirano, če rečemo, da se je ta pesnik, ki je svojo prvo knjigo napisal pred več kot tridesetimi leti (Vidovo-

poljska noč, 1956) šele nedavno, komaj s svojo sedmo knjigo (Kameni spavač — Veselin Masleša, Sarajevo, 1966) približal realizaciji svojega pesniškega talenta. A prav s to čudovito lirično knjižico je doživel skoraj soglasen aplavz kritike in bralcev. Po mojem mnenju Kameni spavač ni presenečenje zato, ker doslej nihče ni vedel, da je Dizdar sposoben poetično evocirati nemi svet in skoraj prav tako nemi jezik bogomilskih nagrobnikov, ampak zato, ker je v tej knjigi zapisal celo vrsto pesniških dosežkov, skoraj enakih Gorčinu, tej davni pesmi, objavljeni v Antologiji sodobne jugoslovanske poezije, ki jo je leta 1958. sestavil Dragoslav Adamović. Ta pesem je namreč, kot smo omenili v Letopisu Matice srpske že 1958. leta, opozarjala na Dizdarjevo moč vživljanja v apokaliptični svet »kamenih spavačev«, na njegovo željo, da bi v tem svetu spoznal sebe. Zdaj je pred nami cela korespondenca, cela knjiga posvečena prav temu »kamenemu spavaču«, da bi dokazala, v kakšnih razsežnostih je Dizdarju uspelo med starimi zapisi, skrivnimi sporočili davnih stoletij najti sebe, svoje nekoliko patetično, toda tako pogosto preobčutljivo pesniško znamenje. Videti je, da je celo vrsto let preživel med temi bosanskimi spomeniki in spraveval po skrivnosti. Zdaj se pred bralci pojavlja s svobodno, da ne bom rekel samovoljno interpretacijo teh neznanih, pozabljenih pravičnikov, ki spijo svoje večno spanje pod marmorjem Radimlje in drugih znamenitih nekropol. Kot je Miroslav Krleža napisal svoje Balade Petrice Kerempuha namesto cele vrste generacij kajkavskih pesnikov, neuresničenih in pozabljenih v kratkovidnosti provincialnih razmer, tako je tudi Dizdar svojo apologijo tega sveta, na katerega spominjajo samo reliefi, sprani od dežja, po poljih in grobiščih Bosne, dežele »hladne i gladne, posne i bose«, napisal neločljivo povezano z mislijo na neuresničenost tistih nešteti molitev o »kruhu inosušnom« (vsakdanjem kruhu), s celotno simboliko, ki so jo stoletja pogasila in zbrisala z zemeljskih tal.

Dizdarjevi majhni zapisi v kólu, rokah, času in dežju spadajo brez dvoma v vrsto najčistejših liričnih trenutkov te, zaradi marsičesa bogate knjižice. »Trebalo bi opet naučiti da slušamo kako dažd pada pada«, pravijo, ne brez nečesa ritualnega v glasu, ti zapisi, ki ne pomenijo samo vrnitev v svet simbole, ampak hkrati tudi vrnitev k poeziji. Njegov vojak Gorčin, ki je umrl »od boli nepreboli« in kliče Kosaro, ki mogoče še hodi po poteh gospodovih, presega etapo liričnega pripovedovanja o tem času, ki ga ni in ki se ga spominja samo fatalni, glodajoči dež na marmorju. »Od Drine do Ukline i Save od Une i Sane do Rame i Neretve« išče Dizdar zapuščino nekih ljudi, pravičnost v času, ko se nad njim in nad vsem svetom steguje pošastna, strahotna groznja:

I neće dan imati moći sve do jednog dana

Sve do dana kad neće biti dana jer neće biti ni noći.

Dobro vem, kako je treba biti pozoren in vedno nekoliko neveren Tomaž, kadar sam avtor, posebno pa še pesnik, začne svoj komentatorski, interpretacijski postopek v zvezi s kakšnim delom. A prav tako dobro vidim, kako ima Mak Dizdar prav, ko v nekem še neobjavljenem pismu pravi tudi tole: »V pesniških iskanjih in sanjarjenjih nisem hotel zgodovinske identifikacije, temveč sem hotel najti svojo identiteto. Zgodovina pozna možnost poudarjanja kakšnega časa in večnih problemov človekovega bivanja, ne glede na to, koliko prodre v področje čiste eshatologije. Priznam, bilo je nevarno, da bi nekateri histografski elementi zadušili poezijo, a sem srečen, ker sem dobil pravo po-

trdilo, da sem se takšni nevarnosti ognil. A da se mi je to posrečilo, sem se moral hudo zagristi prav v preučevanje zgodovine. Če sem se v faktografiji kje tudi zmotil ali sem bil negotov, pa zanesljivo vem, da sem se vsaj izognil vsem zgodovinskim anahronizmom... Torej, identičnost človeka!»

In res, starinske besede, pozabljeni simboli, ugašeni pogledi, cel splet magičnih znakov tistega podnebja je oživel na straneh te enkratne knjige, ne kot ekshibicionizem, ampak predvsem kot nedeljivo, kompletno doživljanje svojih korenin v tem morju trav in mrtvih junakov. O ščitu, ki ščiti in hkrati tišči, o sužnju, ki se ne raduje in ki naj bo že enkrat tisti zadnji suženj, ki ga tako navdihnjeno in zanosno vabijo ujetniški zapiski v liriki Milana Dedinca, o upanju, ki je zdravilno in večno, o starih, nosečih, nikogaršnjih, budnih in nepotrebnih črkah. Dizdar je pripovedoval z zanosom in nujno, ne brez trenutkov čistega, ganljivo naivnega občudovanja. Kot omenja v nekem svojem zapisu, spoznava, da bi občudujoče, navdušeno in zamaknjeno obstal pred prizorom nepravične smrti, usodnega znamenja izginjanja. Tudi pred časom se ustavi in razmišlja o njem zaskrbljeno in neveselo: »Jer vremena ima još tako malo i vremena neće više biti.« A pred neznanko prihodnjega časa stoji lirika teh Dizdarjevih kamnitih nagrobnikov kot pred negotovostjo, ki tišči in ki ostane: »Gdje je slovo ono što će da se zgodi?«

Utelešena atmosfera, prefinjen jezikovni občutek, izniansiran posluš za stare čase, ki jih več ni in ki so se stiskaško razodeli, ponosni na svojo molčečnost in skromno izročilo zaradi vsega tega so ti zapisi tako enkratni v naši sodobni poeziji. Njihova melodičnost, njihova otroško naivna zagledanost v neskončne prostore bosanskih srednjeveških stoletij, njihova sposobnost, da odpirajo nove možnosti in nove prostore, to so vrline, ki jih diskretno in nepretenciozno nosijo v sebi. Teme njihovih liričnih vsebin jasno kažejo, da Mak Dizdar nikakor ni samo na izletniškem sprehodu v svet tega »bosanskega marmorja«, ki mu je svojčas posvetil Krleža vrsto navdihnjenih esejskih strani, a Vuk Krnjević ciklus svojih pesniških opazovanj. Pesniška usoda pesnika Maka Dizdarja je brez dvoma usmerjena k še bolj popolnemu, kompleksnejšemu življenju in prežemanju s temi starimi znamenji, ki jih poskušamo razvozlati, ko ta s svojimi skrivnostmi in ugankami vladajo suvereno še naprej. Poudarjen občutek za slikovitost, za nenavadne obrate, za efektno poanto bo brez dvoma odstopil mesto drugi in drugačni vrsti zanimanja, napor za globinsko projekcijo bo še bolj kronan s plemenitim rezultatom.

Po Kamenem spavaču je v pesniški biografiji pesnika odprta še ena možnost, ki ne bo pripovedovala samo o načinu zanimanja za pretekle čase, ampak tudi o disciplini duha, ki je dovolj domiseln in pesniško nadarjen, da se ne ponavlja, da se ne vrti v krogu svoje lastne sence. Jasno je, da se je ta knjiga porajala leta in leta, in tako plastna in v plasteh komponirana, raznovrstna, radodarna, asociativna in spodbudna z veseljem odstopa bogate misli svojih strani tistemu bralcu, ki je iz istega testa, sobrat, nadaljevalec pesnikov. Njena navidezna odtujenost in inkoherentnost sta samo zunauja znaka notranje dinamike in specifične koherentnosti, a njen ritem, čeprav je včasih nepotrebno podrejen samo zvočni povezavi, kaže bogastvo, za katerim se skriva intimno poznavanje, zanesljiv vtis, čista mera poetičnega. Ne dvomim, da se bomo v prihodnosti srečali še z mnogimi izdajami tega brevirja, ki na svojih straneh spaja kompleksno bogomilsko problematiko z mišljenjem moderno organiziranega človeka.

Kaj je v pesniškem profilu tega pesnika, po Kamenem spavaču, treba izluščiti kot nedvomen rezultat, kot pesniški temperamentni — jasno je namreč, da gre za temperamentnega pesnika — pledoaje? Zdi se mi, da predvsem svež in v marsičem samonikel zanos v tistem, kar imenuje Krleža v naši srednjeveški preteklosti tretja komponenta, pri večni balkanski polarizaciji moči in suverenosti. Avtohtonost te komponente, ki govori o Vzhodu in Zahodu, vzdolž časovne vertikale nekaj stoletij enako vztrajno in ponosno: »tertium datur«, je oplemenitena s Kamenim spavačem kot s posebnim pesniškim doživetjem. Neko obdobje naše preteklosti je oživljeno s čistim naporom, da se vse nanovo in v hipu doživi in preživi. Vse to je bilo kot najhujše krivoverstvo, kot peklena zarota, anatematizirano z vzhoda in zahoda, in na to so gledali kot na tragično epizodo človekove usode na tem koščku zemlje. V luči teh spoznanj se Dizdar vsekakor pojavlja kot avtor, čigar avokacija anonimnih življenj toliko generacij je zelo osebna in zelo temperamentna. Najti skupni imenovalce za artistično discipliniranost in za vnet, včasih celo prevnet zanos, ostati natančen in melodičen, držati se dejstev in se iztrgati njihovemu preozkemu zornemu polju, to je naloga, ki jo je rešil Dizdar z razsipno jezikovno eksperimento, pitoreskno in včasih niansirano, negovano patinirano in včasih eksperimentalno. Prav zato, a upošteva tudi nedvomno bariero, ki je med prejšnjimi Dizdarjevimi knjigami in Kamenim spavačem, lahko rečemo, da je ta knjiga, do vrha napolnjena s poezijo bogomilskih nagrobnikov, njegova najbolj dovršena knjiga. *Jaz pa si upam celo trditi, da je to ena najbolj dognanih knjig lirike, napisanih v zadnjih letih v srbohrvatskem jeziku.*

Prevedel B. G.

Draško Redep

KRONIKA

GLASBA

LJUBLJANSKA OPERA 1966/67. Ko prebiram svoja poročila o operni dejavnosti in posebej še o opernem repertoarju več let nazaj, naletim pogosto na imena oper, ki so bile ob izvedbi za nas prav zanimive in so pomenile svež poseg v zakladnico tako raznovrstnih opernih umetnin. Takšni so bili na primer Janáčkovi Zapiski iz mrtvega doma, Egkov Revizor, Orffova Premetenka, Prokofjeva Zaroka v samostanu, Wolf-Ferrarijeve Zdrahe, Purcellova Dido in Enej, Menottijeva Amelija, Suttermeisterjev Razkolnikov in še nekatera druga podobna dela. Vsakemu, količkaj studioznem opernemu obiskovalcu, so odpirala pogled v manj znana področja opernega ustvarjanja in so obenem odstirala zavese izpred delavnic opernih mojstrov, kjer se snujejo ideje, načrti in temelji ter utrjujejo sposobnosti za še veliko večja dela. Take opere so mikavne bodisi zaradi imena ustvarjalcev (Janáček, Prokofjev) bodisi zaradi novosti smeri (Suttermeister, Egk, Menotti) bodisi zaradi prijetnosti in sproščenosti vsebine (Orff, Wolf-Ferrari). Končno smemo med to vrsto opernih del prišteti tudi tista, ki smo bili zanje mnenja, da so manj dobra, pa so zaradi nekaterih lastnosti, kot npr. nagib k folklori ali k pravljичnosti učinkovala vsaj zunanje in se pred nami dobro razpleta na odru. Med te bi štel Čajkovskega Čarodejko, Cikkerjevega Janošika, Prokofjeva Kameniti cvet, pa balete kot Bahčisarajski vodnjak, Trnjulčica, Volk in Princesa Turandot (Von Einem).